

KAPITOLA 6

BITVA O BALTSKÉ MOŘE

Každá z ponorek plavících se během druhé světové války v divadle operací v Baltském moři čelila náročným a hazardním podmínkám. Navigace byla v mělkých vodách obtížná. Jakmile ponorka zaútočí, musí se potopit alespoň 60 (až 90) metrů hluboko: v Baltském moři je míst o takové hloubce jen několik.

Protože Hitlerova strategie spočívala v udržení sovětské flotily uvězněné ve Finském zálivu, spoléhalo německé námořnictvo na řadu protiponorkových opatření.¹ Jedna z taktik byla protkat pobřeží Finského zálivu minami a sítěmi. Další znamenala zasít desetitisíce min skrz naskrz zálivem. Německé námořnictvo zde hlídkovalo v torpédových člunech, hladinových lodích, jež se používaly pro kladení min, doprovod větších válečných lodí a hladinové hlídky. Ze vzduchu vedla průzkum tras a hlídky nad oblastmi – oblíbenými sovětskými ponorkami – luftwaffe.² I když se válka mezi Německem a Ruskem vedla zejména na souši, bitva o Baltské moře dávala pozemním operacím jejich tvar. Německo mělo Baltské moře pod kontrolou až do roku 1943 a položilo tam více než 60 000 min.

Kombinace těchto taktik sovětské námořnictvo zdevastovala. Bylo potopeno či poškozeno mnoho ponorek i hladinových lodí. Během prvních let nepřátelství si německé námořnictvo užívalo prakticky

neomezenou vládu nad i pod hladinou Baltského moře. Ponorky popřáděly nepřátelská plavidla a přerušovaly námořní dopravu v Baltském moři, stejně jako to dělaly v Atlantickém oceánu a v Severním moři. To, že německá kriegsmarine měla kontrolu nad Baltským mořem, navíc znamenalo, že wehrmacht, bojující na východní frontě, byl dobře zásobovaný.

Admirál Karl Dönitz vždy nosil svůj diamanty zdobený válečný ponorkový odznak a Železný kříž z první světové války připevněné na své tmavomodré uniformě. Dönitz byl hluboce ponořen do každodenních operací německého námořnictva, a mohl tak být něco jako jeho mikromanažer. Admirál zarputile sledoval svůj cíl chránit přístavy Gotenhafen, Danzig a Kiel. Jeho vytrvalost se vyplatila: „Je důležité, že jsme udrželi Baltské moře, vody u pobaltských států a Norska,“ řekl Hitlerovi a zbytku námořního velení. Zmínil ekonomické důvody, nezapomínal ale ani na ty vojenské.³

Dönitz pocházel z Grünau u Berlína a stejně jako jeho předchůdce na pozici velitele námořnictva Erich Raeder sloužil u německého císařského námořnictva. V roce 1916 vstoupil do služby na ponorce a dostal velení na *U-68*. Na konci první světové války měla jeho loď mechanické problémy, které ho donutily vynořit se uprostřed konvoje poté, co potopil velkou loď. Dönitze zajali Britové a až do roku 1919 ho drželi v zajetí.⁴

Po propuštění se Dönitz okamžitě vrátil ke své námořní kariéře. Byl zastáncem silné ponorkové flotily. Poté, co byla v roce 1935 podepsána anglo-německá námořní dohoda a omezení Versailleské mírové smlouvy z roku 1919 pozbyla platnosti, se Dönitz znovu dostal do velení, tentokrát nad ponorkovou flotilou. Nějaký čas strávil jako kontradmirál s velením nad veškerými ponorkovými operacemi. Když potom 1. září 1939 Hitler napadl Polsko, sám Dönitze povýšil. Jeho hodnost byla nyní Befehlshaber der Unterseeboote (velitel ponorek).

Alexandr Marinesko chápal, jaké výzvě čelí, když v roce 1942 převzal velení nad ponorkou S-13. Mladý důstojník nepochybně věděl o nelítostných ponorkových taženích proti civilním a neutrálním lodím: incident, který se odehrál na počátku války, odhalil jejich rozsah. 3. září 1939, pouhé dva dny po německé invazi do Polska, hlídkoval kapitán Fritz-Julius Lemp se svou U-30 v severozápadním sektoru Irského moře. Tam zpozoroval 200 mil na západ od Hebrid loď SS *Athenia* a bez varování na britský luxusní zaoceánský parník vypálil.⁵ Loď bez vojenského doprovodu měla na palubě 1418 členů posádky a pasažérů, z nichž většina byli židovští uprchlíci. Ze všech cestujících a posádky jich bylo 300 americkými občany. Lempův útok usmrtil 118 lidí: 69 z nich byly ženy, 16 bylo dětí a 22 amerických občanů.⁶ Tak kapitán Lemp vypálil první výstřely bitvy o Atlantik. Později obdržel Rytířský kříž železného kříže, nejvyšší vyznamenání německého námořnictva, udělované za statečnost pod palbou.

Němci si plně uvědomovali, že nevyprovokované potopení *Athenie* bude nejspíš přirovnáváno k potopení britské osobní lodi *RMS Lusitania* za první světové války. Nacisté se rozhodli Lempovy akce krýt. Věřili, že když popřou jakoukoliv účast na potopení lodi, budou mít tu nejlepší možnou kontrolu nad případnými škodlivými následky. Nacisté se rovněž obávali, že by potopení mohlo zatáhnout do války Spojené státy, což byl vývoj, jemuž se chtěli na počátku konfliktu na co nejdéle vyhnout; nechtěli muset tak brzy bojovat na více frontách. Joseph Goebbels a jeho ministerstvo se tedy pokusili, aby to vypadalo, že *Athenii* potopila Británie právě z důvodu, aby do války dostala Spojené státy. Německý stroj na smyšlenky ovšem selhal. Spojenci byli rozzuření a obvinili Německo z pohrdání mezinárodním právem na moři a zapojení se do neomezené ponorkové války, stejně jako tomu bylo za první světové války.

Athenia se stala první z mnoha obchodních a civilních lodí, jež byly během bitvy o Atlantik v letech 1939 až 1945 cílem německých

útoků. Německé ponorky pronásledovaly a útočily na britské hladinové lodě a ničily přepravované zásoby. Spojené státy Němcům oficiálně vyhlásily válku 8. prosince 1941. V prvních letech války musely německé ponorky své manévry na hladině provádět v noci, pod rouškou tmy. Potom se potápěly, aby zaútočily. V létě 1943 ale začali Němci své ponorky z Atlantiku stahovat – spojenci měli lepší radary a silnější hlubinné pumy. To vedlo admirála Karla Dönitze k tomu, aby se u Adolfa Hitlera snažil protlačit myšlenku superponorky.

Ponorky začaly během druhé světové války v roli agenta teroru nacistického Německa.⁶ Vskutku, od počátku bojů hrozily v Baltském moři německé ponorky velkým nebezpečím.⁷ Po první světové válce čelilo německé námořnictvo restrikcím, které se týkaly počtu a rozměrů lodí, které mohlo postavit. Podle londýnské dohody z roku 1935 nesmělo německé námořnictvo přesáhnout 35 procent z počtu britských hladinových válečných lodí. Německému námořnictvu bylo nicméně povoleno postavit stejný počet ponorek, jakým disponovala Británie. Takže když začala Velká Británie v roce 1936 přezbrojovat, spustilo nacistické Německo výstavbu svých ponorek.⁸

Jako vrchní velitel německého námořnictva nad stavbou dohlížel admirál Erich Raeder. Raeder fungoval až do prosince 1942 jako námořní osoba číslo jedna. Po hádce s Hitlerem ohledně bitvy o Barentsovo moře Raeder navrhl, aby ho ve funkci nahradil buď admirál Rolf Carls, nebo admirál Karl Dönitz.⁹ Führer si vybral jednapadesátiletého Dönitze.

Nový námořní velitel se mohl soustředit na sovětské námořnictvo, jelikož americké a britské flotily byly zaneprázdněny jinde. A alespoň během prvních let války nepodnikla ruská ponorková flotila nic než občasný otravný průnik na německou stranu.

Na začátku války se ohledně své námořní nadvlády cítilo nacistické Německo velmi sebejistě.¹⁰ „Žádný z německých důstojníků, kteří v letech 1914–1917 bojovali proti Rusům, nechoval vůči jejich

flotile žádný respekt. Je pravda, že posádky lodí dobře věděly, jak vystřelit ze svých zbraní, a pokud by byly zahrnány do kouta, statečně by bojovaly až do konce,“ napsal viceadmirál německého císařského námořnictva, který se během první světové války plavil po Baltském moři. Z perspektivy tohoto admirála nemysleli Rusové dost rychle a neuměli využívat taktické a operační příležitosti, jež se v průběhu války nabízely. Sebevědomí německého námořnictva hraničilo s arogancí, svou nadřazenost si ale nemělo udržet příliš dlouho.¹¹ Ve skutečnosti – už když kapitán Alexandr Marinesko zaútočil na *Wilhelma Gustloff*a a potopil jej – byl Sovětský svaz s Německem v neomezené válce v Baltském moři již od roku 1942.

Ruské námořnictvo mezitím sledovalo své vlastní cíle. Poté, co v roce 1924 zemřel Vladimir Lenin, vzal na sebe roli za rozhodování o věcech vývoje a produkce zbraní Josif Stalin.¹² Během předválečných let kladl sovětský režim důraz na vývoj a výrobu ponorek, aby zvýšil celkovou velikost sovětské flotily.¹³

Během nelehkých dní paktu Molotov–Ribbentrop používalo německé námořnictvo vybavení sovětského přístavu v Teriberce, která leží na východ od Murmansku. Námořnictvo tyto přístavy uvítalo, neboť nabízely německým lodím, jež se snažily uniknout britskému námořnictvu, bezpečné útočiště.¹⁴ V září 1940 postavilo ruské námořnictvo tři bitevní lodě, z nichž jedna měla výtlač asi 45 000 tun. Rusové začali rovněž stavět několik 2800tunových ponorek.¹⁵

Německé námořní velení začalo být poněkud posedlé podmínkami v Baltském moři, neboť pro ně bylo důležité, kdo ovládá baltské zásobovací trasy. 23. února 1940 se například generál Wilhelm Keitel a velitel Karl von Puttkamer strachovali, aby „ledová situace“ nezmrazila německé námořní aktivity: „Štáb námořnictva si myslí, že nyní – po uzavření hospodářského paktu s Ruskem – je vhodná chvíle pro přezkoumání dohody s Ruskem ohledně hraniční čáry pro použití

válečné síly proti obchodnímu loďstvu. Nemůžeme se vzdát kontroly obchodní dopravy na východě Baltského moře.“¹⁶

Rusové chtěli mít přístup k moři a okupace pobaltských států jim to umožňovala v podobě tří přístavů, které byly prakticky celoročně bez zamrzajícího ledu – Revel, dnešní Tallinn; Libau, dnešní Liepaja; a Baltiski, nyní Paldiski. Led trápil jak Německo, tak Rusko. Zima 1941/1942 byla poměrně tuhá, a způsobila tak Němcům zpoždění výcviku nových posádek pro ponorky.¹⁷

Na jaře 1942 se německé námořnictvo soustředilo na zastavení dodávek angloamerické pomoci Rusku; ruské konvoje se staly pro třetí říši cílem číslo jedna. Německé námořnictvo také započalo s různými ofenzivami v Černém a Baltském moři, aby pomohlo wehrmachtu v postupu Ruskem.¹⁸ Aby se vyhnuly německým ponorkám, nepluly již spojenecké konvoje, převážející válečný materiál do Ruska, arktickými vodami do Murmansku; místo toho pluly přes Středozemní moře do Perského zálivu.¹⁹

Německé ponorky měly přinejlepším další rok k beztrestnému počínání, než začali spojenci dominovat všem mořím. Na jaře 1941 rozlouskli odborníci na kryptografii v Bletchley Parku v Anglii kód šifrovacího stroje Enigma. Prolomení kódu pomohlo Američanům a Britům chránit svá plavidla před německým námořnictvem, zpočátku však nijak zvlášť nezlepšilo sílu sovětské flotily. Spojenci si v první řadě nepřáli, aby Němci věděli, že jejich kód prolomili.

V Německu tlačil Adolf Hitler admirála Karla Dönitze k tomu, aby vypracoval plán pro případ, že by ruské lodi prolomily blokádu ve Finském zálivu a dostaly se do Baltského moře. Dönitz na druhou stranu ujišťoval Führera, že „kontrola nad Baltem je pro Říši důležitá“.²⁰

Udržování námořní nadvlády v Baltském moři umožňovalo německým hladinovým loďům a ponorkám přístup k Atlantskému oceánu a k Severnímu moři a samozřejmě také drželo Sověty na uzdě. Admirál Karl Dönitz zvažoval možnost začít s ponorkovými

operacemi v Severním ledovém oceánu. Třebaže se právě ten zdál pro sovětské námořnictvo zřejmou alternativou k Baltskému moři, drsné podmínky a mrazivé teploty silně omezovaly možnost v něm operovat.

„Polární noc je pro ponorky nepříznivá, jelikož je v ní pro ně obtížné lokalizovat cíle. Zimní počasí, vánice, bouřky, mlha, to vše má nepříznivý vliv,“ řekl Dönitz námořnímu velení, shromážděnému na schůzi s Adolfem Hitlerem.²¹ V zimě pokrýval led až 45 procent moře. Severní ledový oceán jen vzácně zamrzne celý, ale průměrné teploty vody jsou tam 4 stupně Celsia. A nezapomínejme na umělé překážky, oceán byl plný min, které tam položili Němci.

Admirál Dönitz spolu se svými podřízenými navíc rozhodl, že nad oblastí není dostatečný letecký průzkum na to, aby se to vyplatilo. Ponorky za druhé světové války spoléhaly na letecký průzkum, který jim pomáhal lokalizovat cíle a přispíval k jejich ochraně. Jelikož ponorky stále nebyly vybaveny radary, ke komunikaci s letadly používaly vysílačky. Tuto komunikaci bylo možné zachytit.²² Severní ledový oceán představoval problém také z toho důvodu, že mořské proudy tam byly prostě příliš silné.

V Pobaltí operovalo nejméně deset ruských ponorek. Žádné z nich se však doposud nepodařil úspěšný útok na nějaké německé plavidlo. Když nastala zima, Dönitz řekl, že možnost, aby některá ze sovětských lodí stále byla schopna operací, se rapidně zmenšila. Během německé invaze do Ruska provedly německé ponorky rychlé protřídění těch sovětských: sovětská baltská flotila ztratila mezi 23. a 26. červnem 12 ponorek. Aby se zabránilo dalším ztrátám, přesunulo ruské námořnictvo zbývající jednotky baltské flotily k severnímu pobřeží Černého moře dříve, než vnitrozemské vodní cesty zamrzly.²³

„Když vypukla válka proti Rusku, do Baltského moře bylo k operacím nasazeno osm lodí. Ty tam nenašly prakticky žádné cíle

a nedosáhly ničeho, co by stálo za zmínku. Proto se na konci září vrátily pod mou kontrolu," píše Dönitz ve svých pamětech o časném létě 1941.²⁴

Spojené státy po celou dobu války pozorně sledovaly stále se zvyšující ruskou a německou vojenskou přítomnost v Baltském moři a také o tom informovaly. V roce 1939 napsal velvyslanec Laurence Steinhardt ministru zahraničí Cordelu Hullovi, aby nevěřil paktu Molotov–Ribbentrop. Dohoda sovětské vlády s nacistickým Němcem o pobaltských státech – jmenovitě vyhnání milionů pobaltských Němců podle paktu Molotov–Ribbentrop – vypadala jako součást dlouhodobé sovětské strategie zaměřit se na přístup k moři, jak psal. Ruské námořnictvo si navíc chtělo zajistit sovětské námořní a letecké základny na finských ostrovech v okolí Kronstadtu a případně také základnu v Hanku.²⁵ Kontrola nad těmito místy by jim pomohla jak v odražení německých útoků, tak ve spouštění útoků vlastních.

V té době se mnoho ruských válečných lodí vlastně ocitlo v roli rukojmí Švédska. Na začátku podzimu 1944 uzavřelo Švédsko pod tlakem spojenců všechny své teritoriální vody v Baltském moři pro zahraniční lodě. Následkem toho bylo ublíženo nejen německým komunikacím, ale také těm sovětským.²⁶

Uzavření teritoriálních vod Švédska nebyla jediná věc, které sovětské námořnictvo bránilo. Již dříve Němci silně podminovali Finský záliv. Přesto, že se tam nacházelo podle odhadů 13 000 min, prolomily ruské ponorky, které byly na základně v Kronstadtu, toto minové pole a dokázaly se dostat do Baltského moře.²⁷ Za pouze malého zájmu Němců. Většina z velení německého námořnictva to považovala za tak trochu náhodu a stále věřila, že miny musely ruské síly těžce poškodit.²⁸ To zapadalo do plánu Německa zabránit ruským silám v tom, aby opustily Finský záliv.²⁹

V roce 1944 se také v Kielu setkali představitelé německého a finského námořnictva, aby prodiskutovali naprostou blokádu Finského

zálivu.³⁰ Na jaře 1943 dokončili kladení ocelových sítí, dosahujících až na dno moře. Tyto dvojité protiponorkové sítě, kterým se říkalo walross, byly efektivní; zhruba do podzimu 1944 ustaly ruské ponorkové útoky na německé lodě.³¹ Zaútočit na německé lodě se stalo neobvyklou výzvou, protože luftwaffe až do června 1944 působila neustále jako odstrašující síla. Potom ovšem dosáhl vzdušné nadvlády na východě Sovětský svaz a Američané s Brity kralovali vzduchu na západě.

V srpnu 1944 kvůli tomu rozhodlo nacistické vedení, že budou v Baltském moři pro boj s rostoucí ruskou námořní silou používat pouze malá plavidla. Miny se staly nejefektivnější zbraní regionu. Jenom dvě nebo tři ruské ponorky pronikly přes minová pole do Baltského moře, zatímco nejméně 20 jiných bylo při této snaze zničeno.³² Němci používali také plovoucí miny, kterými vyhazovali do vzduchu mnoho mostů, jež se klenuly nad řekami v regionu. Aby se bránili před těmito německými plovoucími minami, zaúkolovali Sověti dělostřelectvo, aby na svých hlídkách identifikovalo a ničilo podezřelé objekty plovoucí na řekách a na moři. Ruské lodě si na trupy připevňovaly staré dřevěné bárky, aby sloužily jako jednoduché nárazníky, jež mohou absorbovat sílu výbuchu dřív, než stihne mina poškodit nebo potopit loď.³³

V roce 1944 začal Sovětský svaz se svým protiútokem proti nacistickému Německu. Rudá armáda nezatlačila Němce jenom na souši, i ruské námořnictvo začalo získávat kontrolu nad baltským pobřežím. Sovětské námořnictvo využilo výhody zimy 1944/1945, aby založilo ponorkové základny po celém finském břehu.³⁴ Finsko povolilo užívat své přístavy a kotviště v rámci křehkého příměří mezi oběma národy až do té doby, než válka s Německem skončí. Na konci října 1944 byly Helsingfors a Nadendal, a dokonce i Hanko provozovány jako sovětské námořní základny.

Ponorkové hlídky v Baltském moři ustaly, když se Němci stáhli z východního pobřeží Baltského moře. Poté, co německé obranné

pozice na pobřeží zkolabovaly, musely být přemístěny zhruba 2 miliony vojáků, členů gestapa, vojenských rodinných příslušníků a ostatních pruských a pomořanských civilistů.

V roce 1944 Rusové znovu získali černomořský přístav Oděsa, místo, ve kterém vyrůstal kapitán Alexandr Marinesko. Sovětské vítězství v Oděse neskončilo, ba naopak pomohlo Sovětům postupovat dál vpřed. Byla to součást silné ofenzívy Rudé armády, jež měla za úkol vytlačit wehrmacht z Krymu. Kdyby se jim to podařilo, měly by sovětské flotily volnou ruku po celém pobřeží Černého moře.³⁵ Během ofenzívy zajalo sovětské námořnictvo mnoho německých námořníků. Popis těchto zatčení dorazil až k americkým břehům: „Zajaté posádky německých ponorek byly Američany a spojenci popisovány tak, že nevypadají jako ti, kteří nám plivali ve své aroganci do očí. U posádek ponorek, které v poslední době zajali naši muži, je značný úbytek odhodlání a bojového ducha... Zdá se, že si nyní uvědomují, že válka je ztracena.“³⁶

Ovšem i přes sovětská vítězství a také vzhledem k tomu, že se Sovětům nedařilo potopit či alespoň poškodit jedinou z velkých německých lodí operujících v Baltském moři, byly německé síly schopny ústupu z této pobřežní oblasti.³⁷

I když Sověti získali částečnou kontrolu nad Baltem, Němci se stále odvažovali využívat jeho vod i výcvikových středisek pro své nové ponorky. Baltská výcviková oblast, známá jako Baltská stanice, byla jednou z německých klíčových námořních základen. Teprve v lednu 1945 probíhaly v Baltském moři testy nových německých ponorek a výcvik běžel na plné obrátky.³⁸

Než začala druhá světová válka, sovětské ponorky často pracovaly ve dvojicích a vzájemně informovaly o svých pozicích skrze rádiovou komunikaci s velením na pobřeží.³⁹ Jeden ze sovětských kapitánů ponorek popsál, že sovětské námořnictvo čelilo během války jedněm